

Recenzní studie

Skrytá církev ještě po deseti letech

V mládí jsem četl Dumasovy *Tři mušketýry*, knihu, která měla dvě pokračování – ta už jsem sice nečetl s takovým nadšením, ale přelouskal jsem je. První pokračování po dvaceti letech bylo o dobrodružství čtyřicátníků, kteří se rozdělili do různých stran v bojovém čase frondy. Druhé pokračování bylo už smutné, stárnoucí mužové dožívali podle svých nátur. Na závěr zbyl pouze D'Artagnan, opuštěný svými přáteli, kteří se vydali do krajin, z nichž není návratu.

Vzpomněl jsem si na tuto svou mládeneckou četbu, když jsem se v myšlenkách začal potřetí v životě zabírat pozoruhodným fenoménem skryté církve. Podnět byl zajímavý a nečekaný: divadelní hra s názvem „Co je v bytí, nelze odejmouti“. Ta byla uvedena v brněnském bytovém divadle Café Kaprál pro jednu herečku (Hanu Jagošovou), představující Ludmilu Javorovou, „generální vikářku“ biskupa Felixe M. Davídka, kterou vysvětil na kněze, či lépe řečeno v rámci povinného feministického diskursu – na kněžku. Hra byla docela zdařilá, překvapila mne však stereotypním narativem. Žena se obětuje svému poslání, ale nakonec je toto povolání odmítnuto komunitou, jíž měla sloužit – oficiální i neoficiální. Jak se ukázalo v diskusi po představení, mladší divačky v sále bez skrupulí posunuly téma do moderního, genderového paradigmatu, což se ostatně dalo očekávat. Občas zarezonovalo také staré antiklerikální heslo o církvi, která není schopna vyslyšet „volání doby“ a pochopit, že modernizace je ve znamení rovnosti.

Pokus o shrnutí

Když se ohlédnu dnes po knihách, které k tématu vznikaly v devadesátých letech, a probírám články, které byly tehdy napsány, neubráním se jistě nostalgii. Devadesátky se jeví jako doba krásná, zapálená mladistvým nadšením, nicméně značně naivní – to lze říci o situaci celospolečenské i církevní.

Přesto jsme tehdy s Petrem Fialou pocítili sílu Davídkova příběhu, který má potenciál velkého románu (bohužel na tu práci schází Jaroslav Durych: při vší úctě ke Kateřině Tučkové). Mladý, misijně založený kněz, odvážný a nekonvenční, stráví 14 let v komunistickém žaláři, což ho nezlomí. Vráť se domů a se stejnou odvahou a bez patrných známek strachu začne s podzemními

aktivitami, s přednáškami, s hledáním nevyužitých lidských sil v církvi, s takřka planetárními vizemi. Buduje církevní společenství, jemuž vtiskuje svůj charakter – snaží se proměnit vše kolem sebe, což ještě umocní tajně získané biskupské svěcení. Pak začnou potíže: přijdou vojska Varšavské smlouvy, náš biskup světí další biskupy pro případ nouze a v tíživé společenské situaci – jakoby navzdory ní – začne uvažovat o svěcení žen, teoreticky i prakticky. Pohádá se kvůli tomu s polovinou členů svého společenství a rozejde se s nimi, přičemž je na rozchodnou obdaří církevními tresty. Věrní mu zůstanou, zatímco odbojní začnou své vlastní církevní skryté kariéry, včetně světitelských. Tak pokračuje příběh až do hořkého konce – s mezihrou se Státní tajnou bezpečností, s pokusy dokončit alespoň část předsevzatého díla, s nemocemi a neléčenými zraněními, se svévolnou umanutostí a naprostou jistotou o pravosti svého poslání. S odchodem těsně před sametovou revolucí, s několika zaznamenanými přednáškami, s několika desítkami básní, s pověstí podivínského génia. Ale druhý život Davidka teprve čeká. Po roce 1989 po rozpačité pauze přichází odhalení jeho světitelských aktivit, včetně ženských, a přichází zápas jeho žáků, věrných i odbojných, o oficiální uznání práce ve skrytosti, o začlenění do církevních struktur, o podobu práce ve standardních podmínkách.

Tolik příběh, který zaujal v devadesátých letech nás a posléze i autorku zmíněné divadelní hry, i když z perspektivy Davidkovy spolupracovnice Ludmily. A já jsem se nad ním znovu zamyslel.

Geniální podivín

Genialitu někdy provází zvláštní povahové rysy, zvyklosti nebo jednání. Tak tomu bylo i u Felixe Davidka. Překážky pro něho neexistovaly, dosahoval svých cílů značně razantně a bez ohledu na okolnosti. Jeho osobnostní neskladnost pocítil již brněnský biskup Karel Skoupý v poválečném období, jeho spoluvězni v padesátých letech – kteří současně obdivovali jeho absenci strachu o vlastní život – jeho příznivci a přátelé od šedesátých let, kteří často nestačili jeho intelektuálním výkonům a jeho bleskurychlému jednání. Nejkontroverznější čin, vysvěcení několika žen na kněze a jáhenky, nejen rozbil struktury společenství, jež pracně vybudoval, ale způsobil potíže při uznávání platnosti jeho svěcení po roce 1989. Přesnější by bylo říci, že je znemožnil. Tento jeho čin není možná problematický teologicky, ale církevně právně a historicky, byl navíc proveden bez ohledu na mínění vlastního kolegia a aktuálního mentálního stavu celosvětové církve. Rozpolcením své komunity navíc způsobil stav, který si zřejmě nepřál – ale asi ho nebyl schopen ani domyslet. Zřejmě

si nepředstavoval, že ho jeho svěřenci neposlechnou, nebudou se dále řídit jeho pokyny, ale naopak budou nadále pokračovat v některých aspektech jeho díla – například v budování církevních klerikálních struktur podle jeho vzoru, včetně svěcení dalších osob, také ženatých mužů. Jeho autorita stála na vratkých nohou, pokud někteří z jeho biskupů neposlechli jeho zákazy a dále světili ženaté muže na kněze, ba na biskupy. Dobrým příkladem může být Bedřich Provazník, který vysvětil pražského Jana Konzala, jenž se o Davidkovi dozvěděl až po sametové revoluci. Pokud byl Davídek génius, respektive intelektuálně velmi talentovaný muž, příliš předvídatý nebyl.

Otázku jeho schopnosti vyhodnotit vlastní možnosti a síly si musíme položit vzhledem k jeho spolupráci se Státní tajnou bezpečností, která byla zcela vědomá a do níž vědomě zapojil v sedmdesátých a osmdesátých letech své nejbližší spolupracovníky, jak Ludmilu Javorovou, tak například petrína Vladimíra Veškrnu. Davídek byl zřejmě přesvědčen, že StB přechytráčí tím, že odtajní část svých aktivit a že se mu podaří skrýt zbytek. Tento postoj dnes nemůžeme vyhodnotit jinak než jako naivitu poměrně vysokého stupně, i když lze těžko doložit, že tímto jednáním ohrozil i některé z dalších skupin skryté církve – nepochybně ale zkomplikoval hodnocení své vlastní skupiny v devadesátých letech, citlivých na spolupráci s komunistickou tajnou bezpečností, i když byla vedena těmi nejlepšími úmysly.

Dnes už lze stěží vyhodnotit Davídkovy motivy a úmysly. Není možné ale nezmínit námitky, které se proti jeho osobnosti objevovaly jak v jiných skupinách podzemní církve (hodnocení moralisty Oty Mádra je možno i po letech hodnotit jako podjaté), ale také v původní Davídkově skupině – například jeho biskup Jiří Pojer se po své emigraci do Švýcarska nejen vzdal kněžství, ale ohodnotil svého světitele ve svých vzpomínkách jako duševně nevyrovnanou osobu. I kdybych tyto podněty nevzal v úvahu, pochybnosti stejně zůstanou. Nad některými jeho činy prostě zůstává rozum stát.

U svěcení žen na kněze se dá samozřejmě namítnout, že to bylo jakési geniální tušení budoucí genderové módní vlny. Některá dochovaná svědectví by tomu nasvědčovala. Budiž. Nemá být ale katolický biskup při veškeré odvaze a ochotě „zemřít pro Krista“ (a to Davídek zjevně byl) také příkladem rozvážnosti a obezřetnosti (což Davídek zjevně nebyl)?

Povaha moravského katolicismu

Moravský katolicismus bývá někdy líčen jako konzervativní a tradiční. Má údajně v oblibě staré náboženské vzory, kýchovitou mariánskou zbožnost

a obsahově vyprázdněné bohoslužby, založené hlavně na oděvech předsedajících. Lidé se zde utíkají k „dědictví otců“ a hledají naivně místa, kde pobývali Cyril s Metodějem. Mají uhlířskou víru, která jim brání pochopit složitosti moderního světa a dobra sekularizace.

Hlubší pohled ukazuje něco jiného. Ve dvacátém století tu máme hned několik divousů, kteří nejen že se do tohoto obrazu nevejdou, ale docela úspěšně ho boří. Mám na mysli staroříšského ultramontána Josefa Florianu, rozevlátého kněžského individualistu Jakuba Demla a nakonec protikladného Ivana Martina Jirouse, který korunuje tento umělecký moravský protiproud, neboť končí v téže vesnici, v níž sedával ve své knihovně Florian a bojoval s celým světem.

A potom je tu Davídek se svou družinou. Těž básník-kněz, kterému nebyla posvátná žádná biskupská berla, dokud po ní nezatoužil sám. Zcelovatel i rozvraceč, který si uzpůsoboval katolickou tradici po svém. Vědomě na Florianu nenavazoval, ale svou adorací francouzské křesťanské kultury a aplikací vizí Pierra Teilharda de Chardin se mu podobal. Pro Florianu by byl Chardin modernista, ale Davídek se už nebál ani modernismu.

To vede k myšlence, že moravský katolicismus je fenomén rozdvojený a ambivalentní. Je schopen překvapovat, generuje prazvláštní lidské typy, v nichž je tradice i vzdor, úcta i pohrdání, takřka barokní protikladnost. Oheň i voda. Bytují zde horliví katolíci, kteří se postavili i církvi, pokud nespĺňovala jejich náboženské představy. Jsou často papežštější než papež, což se dá vysvětlit různě – jednou tím, že se jim svět zdá příliš vlažný, podruhé tím, že vymyslí obnovený program pro všechny. V tomto smyslu má opravdu Davídek blíže k Florianovi, než by se zdálo. Oběma je jedno, že jsou v zapadlém koutku světa kdesi na Vysočině nebo v Brně-Židenicích. Ze zapadlého koutku světa udělali jeho střed, axis mundi. A z tohoto středu světem otáčeli.

Je namístě otázka, zda je tento katolicismus ještě ortodoxní. Těžko říci, asi jak kdy, je však ježišovský v biblickém smyslu, v jakém vidíme nazaretského tesaře vymetat jeruzalémský chrám a převracet stoly s obětními holuby a mincemi. Obchodnický duch není vlastní těmto moravským obroditelům. A je vcelku jedno, že by Florian Davídka zřejmě proklel, kdyby se dozvěděl o svěcení žen. Ten by v této kontrafaktuální logice přesvědčoval staroříšského vydavatele tak dlouho, až by vydal sebrané Teilhardovy spisy.

I moravský katolicismus vedle líbivé, nenáročné tváře má tvář odlišnou, zarputile a přísně zbožnou, starozákonně naladěnou, vždy v bojovné pozici, jdoucí až na hranice možného. V tomto smyslu si je třeba dávat na Moravu pozor.

Druhý Vatikán jako urychlovač dějin

Druhý vatikánský koncil (1962–1965) byl nepochybně zorganizován Západem, ale ovlivnil i střed (východ) Evropy, včetně Československa. Vzbudil náboženské naděje v době, která náboženství nepřála. Pro skrytou církev nejen davidkovského typu znamenal obnovení entusiasmů a nadějí, často spojených s představou, že církev se mění natolik, že je schopna zasahovat do dění svého sekularizovaného okolí. Je samozřejmě otázka, co pro Davídka a jeho okruh znamenal koncil. Je asi zapotřebí si uvědomit, že v tehdejší Československu existovalo velmi rozmanité prostředí s různými přístupy o koncilu, o němž se všeobecně málo vědělo, a to v důsledku trvající státně-komunistické oprese. Církevní aparátčící, obecně prolnutí s národně uvědomělým duchovenstvem, odcizeným Římu, sledovali koncilní dění s lehkým znepokojením, umlčení biskupové s lehkou, i když opatrnou nadějí. Znepokojení i naděje bylo možno pozorovat i v podzemí. Katolíci zdecimovaní komunistickým násilím měli v podezření vatikánskou politiku, která usilovala o něco jako církevní détente, na druhou stranu vítali možnosti otevření církevních bran. Do toho přišlo ekumenické hnutí, které se začalo vzdmáhat nejen oficiálně, ale z hlubin intelektuálních snah jak na katolické, tak na protestantské straně. To jistě umožnila sdílená zkušenost z komunistických vězení, která paradoxně přispěla křesťanskému sblížení napříč konfesemi.

Koncil znamenal kvas, který byl ještě umocněn zesílením společenského uvolňování z totalitních pout. Říci „kvas“ není přesné – výstižný je spíš termín chaos, zvláště v českém (a východoevropském) prostoru, který byl stále pod příkrovem komunistického panství, potlačujícího náboženskou svobodu. Koncil vzbudil naděje, které byly zřejmě odlišné na západ a na východ od železné opony. Na východě se jednalo o standardní rozpor mezi staršími a novějšími formami náboženského života, liturgie a zbožnosti. Navíc šlo o satisfakci pro ty, kteří byli „uražení a poníženi“ komunistickým tlakem, a o znejistění těch, kteří si zadali s komunistickým režimem. V Československu, podobně jako v dalších středoevropských zemích, byly některé koncilní reformy, popřípadě způsob myšlení, předjaty způsobem života uvězněných kněží, řeholníků a laiků, kteří ve společně trávených dnech, týdnech a letech ve vězení promýšleli, jako učinit víru přístupnější „modernímu“ světu.

U Davídka byl koncil určitě jedním ze spouštěčů jeho uvažování o církvi a o reformách, neboť byl schopen se seznamovat s výsledky všeobecného sněmu po svém návratu z vězení prostřednictvím literatury, zejména polské. Jeho důraz na společenství, na „přirozenou“ výchovu ke kněžství, na vzdělání

v profánních disciplínách byl určitě koncilním akcentem, u Davídka však šlo zjevně o něco víc – o v podstatě apokalyptickou vizi konce časů, kdy se církev připravuje na příchod Kristův. To dodávalo jeho činnosti zvláštní příchut' – dalo by se říci, že právě směs antikomunismu, koncilních důrazů a parusiální teologie vytvořily z jeho učení něco velmi specifického, co jedny bezvýhradně přitahovalo, druhé odrazovalo.

Širší kontext: komunistický režim

Skrytou církev je možné zařadit do kontextu odporu proti komunistickému režimu, a to hned ve dvojnásobném smyslu. Katolicismus byl vždy kritikem a odpůrcem komunismu jakožto doktríny, která odporuje křesťanské nauce o člověku a společnosti. Toho si byli ostatně komunisté vždy velmi dobře vědomi, proto ostatně nepovažovali za možné následovat staré marxistické heslo o „přirozeném úpadku a vymizení náboženství“ v důsledku revolučních společenských změn a uplatňovali velmi často spíše leninskou taktiku tomuto přirozenému procesu dopomáhat násilnými prostředky. Katolická církev byla rovněž mezinárodní organizací, která měla značnou politickou podporu mezi lidmi a velkou škálu doprovodných křesťanských stran a organizací, které bránily sjednocení obyvatelstva podle komunistického vzoru. V Československu například existovala nejen lidová strana s převážně katolickým členstvem a sympatizanty, ale i nejrůznější náboženské instituce, které vytvářely společenskou síť, kterou komunisté potřebovali rozbít, aby si mohli udržet moc, kterou získali převratem v roce 1948. Aktivity skryté církve byly tedy v tomto kontextu vedeny dvojnásobným směrem – jednak v sobě obsahovaly silný protikomunistický náboj v oblasti nauky, jednak zde byla stále vzpomínka na onu fungující organizační síť, která dostala v padesátých a šedesátých letech značné trhliny, ale nezmizela úplně. K tomu je třeba započítat ještě jeden velice důležitý faktor – církev je v podstatě misijní organizací, což má dva důsledky. Na jedné straně je nedůvěřivá k paranáboženským jevům, které se projevují nepřátelsky, a dokáže s nimi velmi motivovaně bojovat, na druhé straně církevní „nepřítel“ a jejich oběti vždy pro aktivní církev představují misijní pole. Druhý vatikánský koncil, jakkoli v Československu poznávaný a aplikovaný jen částečným způsobem, znamenal pro mnoho českých a také slovenských katolíků „polití živou vodou“, tedy druh náboženské obnovy, s nímž komunisté nepočítali. (V tom ostatně projevil značnou intelektuální neschopnost chápat náboženské fenomény.)

Skrytá církev tedy představuje výraz odolnosti v překonávání obtížných společenských podmínek a současně pokus o nastolování vlastní „agendy“

v nepříznivém prostředí. Církevní struktury působící od šedesátých let v Československu jsou jistě různorodé a jsou vedeny rozdílnými osobnostmi, přesto se dá říci, že se obecně snaží o vytvoření prostoru svobody. Tu je zapotřebí chápat jako provozování aktivit mimo základní kostelní servis, přednášky a diskuse v soukromí, které současně vytvářejí prostor pro vytváření společenství lidí, kteří se – na rozdíl od kostelních prostor – důvěrně znají. Svoboda se zde uskutečňuje spíše implicitně, jako důraz na náboženskou svobodu, tedy jednu z „buržoazních svobod“ kritizovaných komunistickou ideologií.

Československo se zřejmě nepodobalo svou situací jiným zemím tzv. východního bloku. Polský katolicismus měl vždy nesrovnatelnou církevně společenskou volnost, například v aktivitách vázaných na farnosti nebo ve vydavatelské činnosti – a jak bylo uvedeno, spíše sloužil jako zprostředkovatel západních idejí. Východoněmecký katolicismus sice poskytl tomu českému aktivní pomoc ve směru umožnění několika kněžských svěcení, které se časem ukázaly jako významné (Tomáš Halík), ale svěbytný protitotalitní odpor se začal projevovat spíše na protestantské půdě. Češi a potažmo Slováci v podzemí se ostatně vždy snažili pošilhávat po Západu, i s ohledem na kontakty, navázané v období 1967–1970, kdy se zejména v Praze objevila celá řada prokoncilních západních teologů.

Mezioborový kontext skrytých církevních aktivit

Již začátek devadesátých let byl svědkem pokusu o psychologizaci československých podzemních církevních aktivit, kdy se na základě knihy rakouského novináře Franze Gansriglera mluvilo o tom, že „každý byl papežem“. V jistém smyslu to byl docela přiléhavý postřeh. I v těch skupinách, které nebyly prodchnuty takovou mírou klerikalizace jako u Davídka, byly výrazné osobnosti kněží těmi, které vedly ostatní a určovaly program a cíl pro ostatní, zejména laiky (to je příklad skupiny Josefa Zvěřiny a Oty Mádra, jakož i mnoha dalších). Současně lze mluvit o určité podobě „sítí“ s velmi silnými vazbami uvnitř, nikoli však ven – zde panoval spíše obezřetný postoj vzhledem k nebezpečí prozrazení. Jednalo se tedy o jakousi kombinaci hierarchizovaných sítí v úzkém, regionálním smyslu. I Davídek, jakkoli svou činnost chápal celorepublikově, byl omezen na (necelý) moravský region a určitá místa na Slovensku, neboť v Čechách operovalo několik dalších skupin, pokrývajících potřeby regionu a svého okruhu zájemců. Je otázkou, zda můžeme mluvit o konkurenci mezi těmito jednotlivými centry skryté církve. Davídkova skupina, respektive Davídek sám, byl u některých reprezentantů podzemních aktivit v podezření

z neoprávněných aktivit, zejména svěcení žen – tato skutečnost zřejmě nezůstala zcela utajena, i když ji Davídek nepřiznával a zavázal vysvěcené ženy, aby o svých kněžských a jáhenských soukromých aktivitách nemluvíly. To je ovšem pouze jeden aspekt, zřejmě výjimečný. Samizdatová literatura a literatura ze zahraničí se šířily bez ohledu na církevní centra, kde ostatně existovaly i personální překryvy. K tomu je třeba přidat i řádové aktivity, které sledovaly vlastní formy spirituality a které byly v některých případech propojeny s neaktivnějšími světskými kněžími (Davídek silně spolupracoval s řádovými společenstvími na Slovensku).

Charakter skrytých náboženských aktivit měl „mentalitu podzemí“, k níž patřil pocit ohrožení, kritika komunistických představitelů spolu s kritikou oficiálních církevních představitelů, převzetí zodpovědnosti bez vyššího pověření, u některých jednotlivců projevy odchylek od ortodoxie i netradiční formy církevního života – k tomu patřily například neúspěšné pokusy o formování skrytých ženských řádových útvarů bez vazby na známé mnišské formy.

Téma skryté církve představuje ideální materiál pro zkoumání „historie zdola“, která by v tomto případě zahrnovala formování sítě rodinného typu, plně vzájemných (a rozporuplných vztahů), „historie odolnosti“ a „způsobů přežití“ v krizových situacích, zejména v situacích hrozby věznění nebo přinejmenším výslechů StB. Specifickou kapitolu pro širší výzkum představuje analogie, často u skrytých aktivit přiznávaná, se situací s pronásledovanou ranou křesťanskou církví v římské říši s jejími institucionálními formami a velikou odhodlaností ke službě druhým.

Speciální pozornost samozřejmě vyžaduje Davídkův experiment se svěcením žen – lze tuto aktivitu hodnotit pouze jako pozdní výraz společenské ženské emancipace? Pokud bychom nepočítali s teologií a jí odpovídající spiritualitou, asi by emancipační interpretace byla reduktivní. Na druhé straně pokus o rovnoprávnost žen s muži byla nepochybně také ve hře.

Kdo byl vinen po roce 1989?

Otázka viny je zde položena záměrně v nadsázce. Nepochybně je však zapotřebí pracovat se dvěma historickými narativy. Podle prvního se tzv. oficiální církev (a je jedno, zda je myšlena domácí nebo vatikánská reprezentace) dopustila na té podzemní křivdy, neboť nebyla schopna nalézt spravedlivé a adekvátní začlenění jejich kněží do církevních struktur. Biskupská svěcení byla až na jeden případ (svěcení Jana Blahy, Davídkova světitele) odmítnuta,

duchovním byla nabídnuta možnost působit v rámci biritualismu v nově zřízeném apoštolském exarchátu v Praze, ale museli být ochotni se nechat znovu vysvětit „pod podmínkou“, což znamenalo jak jejich znejistění, tak znejistění těch, kterým před tím desetiletí liturgicky a diakoniálně sloužili. O uznání svěcení žen nemohlo být ani řeči, navíc se zdá, že tato skutečnost, která ve vsí jasnosti vyplula na povrch po roce 1990, zabránila vlídnějšímu zacházení se skrytou církví v Československu, a to zejména ze strany nejvyšších církevních představitelů, kteří patřili v tomto smyslu ke konzervativcům (Jan Pavel II.). Druhý narativ představuje určitá obranu domácí katolické hierarchie, která byla ostatně někdy s podzemní církví spjata (Miloslav Vlk, Dominik Duka), měla tedy k Davidkvcům značné sympatie – nehledě k tomu, že mezi nimi měla řadu přátel. Na vysvětlení jejího postoje je možno uvést, že celou situaci provázela po devadesátá léta určitý chaos, neboť se objevovaly stále nové informace, zejména o dalších vysvěcených osobách. Také se dá tvrdit, že v těchto záležitostech selhala komunikace – skrytá církev se sice snažila o vlastní reprezentaci celého společenství, měla ovšem neshody ve vlastních řadách. Biskup Jan Blaha se ukázal jako organizačně málo schopný a jediní dva biskupové, kteří byli schopni zformulovat nějaký společný postoj (Stanislav Krátký a Jan Konzal) měli své objektivně dané limity – J. Konzal například neznal z vlastní zkušenosti ani Felixe Davidka ani jeho nejbližší okruh a postupně se s ním teprve seznamoval, S. Krátký se už nedokázal vzhledem k věku prosadit jako mluvčí a reprezentant všech skupin. Rozporné narativy, doplněné vatikánskými rozhodnutími, vyústily v polovičatá řešení, která snad ve všech účastnících zanechaly smíšené pocity, ba pocity nespravedlnosti. Promarnil se tak do jisté míry kapitál, který podzemní církev jako celek představovala – jak ve vnitřním životě církevního společenství, tak navenek vzhledem k pastoračnímu a misijnímu působení v rámci sekularizované společnosti. Církev se na tomto příkladu ukázala poněkud zmatená, bezradná vyřešit důležitou spornou otázku, navíc často ve vnitřních sporech, které nemohly nikam vést. Osoby s dobrou vůlí se dohodnout se nedokázaly v houští zmatků prosadit.

Život v podzemí a nadzemí

Katakomby jsou silným výrazem, který bych ponechal pro charakteristiku křesťanství v pozdní římské říši. V komunistickém Československu lze označení „skrytá“ nebo „podzemní“ církev použít pro kněžské aktivity ve vězení v padesátých a šedesátých letech (připomeňme, že označení „zlatá šedesátá“

platilo pouze pro někoho!), případně pro „bytové“ aktivity za normalizace – a samozřejmě opět také pro věznění, i když to mělo jinou povahu – komunisté se poučili a už nedávali kněze a aktivní křesťany dohromady. Pro normalizační skrytou církev platí, že kopírovala rozdělení společnosti – na podvolený mainstream, šedou zónu a disent, přičemž mezi všemi třemi oblastmi existovala propojení, což bylo dáno zejména osobními vazbami a jistou propustností hranic mezi těmito skupinami.

Nepochybným přínosem církevního podzemí (a tedy disentu) patřilo uchování paměti a povědomí o potřebě pluralitního vzdělávání a formace, doplňování nedostatečných oficiálních aktivit svázaných komunistickým režimem a jeho ideologií, osobnější formy setkávání a budování menších společenství zdola, projevení osobní odvahy. Ke slabinám patřila roztržitost aktivit, jejich nedostatečné propojení, malá informovanost o celocírkevním dění, absence kontroly jednotlivých alternativních postupů u jednotlivých osobností, „psychika podzemí“ s pocity výlučnosti.

Celkově je skrytá církev fenoménem, který – podobně jako další skryté či poloskryté společenské aktivity – zůstává nejen pozoruhodnou historií s prvky zvláštností ba bizarností, ale funguje dodnes jako příklad statečnosti a odvahy jednotlivců a skupin. Zde hrají zvláštní úlohu především ti, kteří byli schopni propojit občanské a křesťanské postoje.

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.

Masarykova univerzita

Filozofická fakulta

Arna Nováka 1, 602 00 Brno

Česká republika

DOI: 10.14712/27880796.2024.6